

Vinko Vodopivec

ZBIR RETIJSKIH NAPISOV, DELITEV, PREVOD IN BESEDNJAK

Ključne besede: arheologija, genetika, govor, jezikoslovje, kentum, satem, slovenščina, pra-slovanščina, teorija kontinuitete, Etruščani, Veneti, Wendi, Reti, Frigijci, Rimljani

Key words: archaeology, genetics, idiom, linguistics, kentum, satem, continuity theory, Slovenian, Ancient-Slavic, Etruscans, Veneti, Wends, Rhaetians, Phrygians, Romans

Abstract

A Collection of Rhaetic Inscriptions, Division, Translation and Vocabulary

The Rhaetic inscriptions have been known for a long time, and are relatively numerous. Various, more or less qualified people studied them, mainly the recognised Venetologists who do not understand the inscriptions, and the Slovenetologists who understand these texts on Slavic bases. There are no notable differences in the actual transliterations between the two groups of scholars, but there are substantial differences in the understanding of the inscriptions. Italian, French and German Venetologists explain the source of Rhaetic vocabulary from the position of *kentum* division of languages, using Greek, Latin, Romance and even German, although they had no grounds for doing so, and by their own admission do not understand the texts in question. As a rule, they read the inscriptions only as names, and in this way explain, to them completely unknown inscriptions. Such readings of Rhaetic texts can be treated at best only as a working hypothesis, which is convincingly disqualified by the translations based on Slavic languages. Slovenetologists represent *satem* division of languages, and a Slavic origin of Rhaetic inscriptions. With good understanding of Venetic, Rhaetic, Phrygian and Etruscan inscriptions, they show the correctness of their suppositions.

I made all Rhaetic inscriptions subject to the same criteria, therefore the same comparisons regarding expression, intention, and contents are possible. The consecutive stages of treatment given in the work hypothesis, the analyses, and the results show that all Rhaetic texts can be understood on the basis of Slavic languages. Based in the understanding of the contents, a correct division of the continuous (*in continuo*) inscriptions is obtained, as result, a credible Rhaetic vocabulary is developed. Also in this instance, the Slovenian proves itself as an archaic language, and an exceptional tool for studying the oldest Slavic texts; there was no need to utilize the Old-Slavic. The present collection of texts is large enough, and archaeologically, linguistically and chronologically sufficiently documented to yield the present conclusions. Almost 85% of texts give excellent or very good transliteration, and more than 57% give excellent or very good translation. This confirms successful transliteration, reading, translation and vocabulary. Such results without doubt confirm Rhaetians as ancestors of Slavic-Slovene languages. According to the latest archaeological, genetic and linguistic data, Rhaetians settled their traditional territories—now largely Germanized and Romanized—already in the Old Stone Age. These latest scientific findings are best explained by the Theory of Continuity, which is amply supported by facts, and can be justifiably considered as the winner in comparison with the developmental and migratory theories.

Uvod

Naši zgodovinarji, jezikoslovci in arheologi pretežno še vedno zagovarjajo imperialistično vsiljeno teorijo 19. stoletja o naselitvi zahodnih in južnih Slovanov na današnje ozemlje v 6. stoletju, pa čeprav ni za to teorijo nobenega dokaza. Zavračajo pa sodobno teorijo kontinuitete, ki je podprta z mnogimi starimi in novimi dokazi, ki jih nudijo sodobne raziskovalne metode in preiskave [1-2]. Tako zavračanje je še posebej nevdržno ob nedvoumnikih dokazih genetskih raziskav, zato jih večina naših znanstvenikov noče preučevati in jih kratkovidno zavrača [3-6]. Enako zavračajo nedvoumno razumevanje venetskih in starejših etruščanskih in retijskih napisov na slovanskih osnovah, pa čeprav so jezikovni dokazi vsakemu slovanskemu razumniku dostopni in razumljivi. Prav tako so razvidni tudi rezultati strokovnjakov, ki sami priznavajo, da napisov ne razumejo. Ampak za naše »znanstvenike« je pomembnejše tuje neznanje kot domača pamet in dela domačih avtorjev. Ti mnogokrat v svojih zaključkih sicer nimajo povsem prav, vendar znanstvenik zaradi posameznih napak nikoli ne zavrže celotnega znanja in delovanja [7-10].

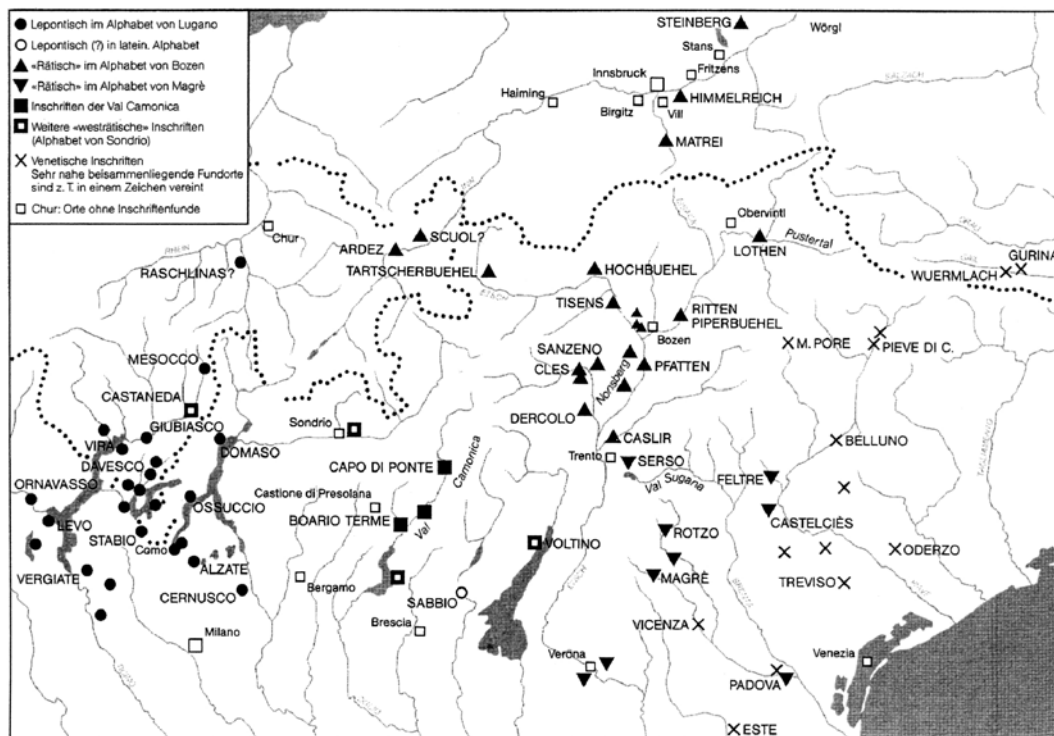
Pri rekonstrukcijah prajezikov je treba poudariti izrazito prednost poligenetske metode, ki predpostavlja več prvotnih in kasnejših izhodišč za razvoj posameznih jezikov in ima bistvene logične in jezikovne prednosti pred monogenetsko metodo, ki predpostavlja enotno izhodišče. Monogenetska metoda je zato že v osnovi napačna, saj vnaprej določa enostransko rekonstrukcijo jezikov v preteklosti, kljub temu pa jo naši jezikoslovci pretežno uporabljajo [11]. Posebno problematična je v znanstvenem pogledu rekonstrukcija praslovanščine, saj ni bila uporabljena niti ustrezna metoda, niti ustrezni materiali. »Znanost«, ki ob rekonstrukcijah prajezikov zavrača upoštevanje vseh pisnih virov, zlasti najstarejših, je v nasprotju z znanstvenimi metodami in z znanstveno etiko. Rekonstrukcija praslovanščine, ki ne upošteva podatkov, ki jih nudijo najstarejši zgodovinski jeziki, predvsem venetski in drugi zapisi, razumljivi na slovanskih osnovah, ne vzdrži znanstvene kritike [12].

Retijski napisi

Retijske napise nahajamo predvsem v alpskem pobočju, severozahodno od venetskega področja in segajo v Švico in Avstrijo, celo do nemške meje. Značilnosti napisov so podane na karti 1.

Retijske napise so proučevali že številni italijanski in nemški znanstveniki in podali zbir napisov in njihovih obravnav, nekatere slike in znano literaturo [13,14]. Retijskih napisov do sedaj niso razumeli [13-19]. V veliko pomoč pri celovitem obravnavanju retijskih napisov je tudi elektronska baza napisov in prečrkovanj [20]. Skupno obravnavanje napisov je koristno, saj se tako lahko bolje pokažejo določene zakonitosti, ki pri posameznih napisih niso razvidne. Ob prebiranju starih zapisov imamo na voljo več možnosti, ki nam jih nudijo sedanji jeziki, etimološki slovarji in rekonstrukcije prajezikov na podlagi različnih jezikoslovnih metod.

V tabeli 1 prikazujem število napisov, ki jih v tem delu upoštevam ter število v njih prepoznanih besed in črk.

Karta 1: Najdbe retijskih, lepontskih in venetskih napisov [18].

Tabela 1. Število retijskih napisov, v njih prepoznanih besed in črk.

		napisov <i>inscriptions</i>	besed <i>words</i>	črk <i>characters</i>
Prebrani napisi	<i>Read inscriptions</i>	216	778	2277
Neprečrkovani napisi	<i>Non transliterated inscriptions</i>	8	0	0
Neprebrani, prekratki in pomanjkljivi napisi	<i>Unreadable, too short and deficient inscriptions</i>	6		15
Vsi napisi	<i>All inscriptions</i>	230		
Vse črke	<i>All characters</i>			2292
Napisu berljivi v obeh smereh	<i>Inscriptions readable in both directions</i>	83		

Delovni hipotezi

Delovni hipotezi, ki sta bili uporabljene pri obravnavi venetskih napisov, sta zaradi raznovrstnosti retijskih napisov nekoliko poenostavljeni in ustrezno preoblikovani:

Verjetnost prečrkovanja je ocenjena glede na število znanih in glede na število v prevodu uporabljenih črk.

Verjetnost prevoda je ocenjena glede na znani pomen predvsem daljših in pogostejših besed, besed, ki se pojavljajo v venetskih napisih in glede na smiselni prevod celotnega napisu.

Tabela 2. Kriteriji ocenjevanja verjetnosti prečkovanj in prevodov:

Ocena	verjetnost prečkovanj	verjetnost prevodov
odlično	> 0,85	> 0,80
prav dobro	> 0,70	> 0,60
dobro	> 0,55	> 0,40
zadostno	> 0,40	> 0,20

Metodologije

Osnova za obravnavo je seznam retijskih napisov, objavljen v različnih publikacijah, od katerih je najpomembnejša *Die Rätischen Inschriften* [13], ki ima zbrana prečkovanja strokovnjakov in nekaj slikovnega gradiva, ki je omogočilo preveritev prečkovanja nekaterih retijskih napisov.

Abeceda in prečkovanje

Tabela 3. Abeceda

	venetica	redkejša črka*
	Venetic	<i>rare characters*</i>
A	ⱭⱮⱰⱲ	ⱭⱮⱰⱲ ⱮⱰⱲⱮ ⱮⱰⱲⱮ ⱮⱰⱲⱮ ⱮⱰⱲⱮ ⱮⱰⱲⱮ ⱮⱰⱲⱮ ⱮⱰⱲⱮ
B	Ɱ ⱮⱰ	ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ
C (Č)	< > X X	Ɱ
D	ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰⱲⱲⱲⱲ	ⱮⱰ ⱮⱰ
E	ⱮⱰⱲⱲⱲ	ⱮⱰⱲⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲⱲ
F		ⱮⱰⱲⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲⱲ
G	ⱮⱰ	ⱮⱰⱲⱲⱲ
H	ⱮⱰ ⱮⱰⱲ	ⱮⱰⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲ
I		
J		ⱮⱰⱲⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲⱲ
K	ⱮⱰⱲ	
L	ⱮⱰⱲⱲⱲ	ⱮⱰⱲⱲⱲ
M	ⱮⱰⱲⱲⱲⱲ	ⱮⱰⱲⱲⱲⱲ
N	ⱮⱰⱲⱲⱲ	
O	Ɱ ⱮⱰ Ɱ	Ɱ
P	ⱮⱰⱲⱲⱲ	ⱮⱰⱲⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲⱲ
Q	ⱮⱰ ⱮⱰ	ⱮⱰ
R	ⱮⱰ ⱮⱰ	Ɱ
S	ⱮⱰ	ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ
Š	ⱮⱰⱲ	ⱮⱰⱲⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲⱲ
T	X X X Ɱ Ɱ	ⱮⱰⱲⱲⱲ ⱮⱰⱲⱲⱲ
U	ⱮⱰ ⱮⱰ ⱮⱰ	
V	ⱮⱰⱲⱲⱲ	ⱮⱰⱲⱲⱲ
Z (Ž)	ⱮⱰ	ⱮⱰ ⱮⱰⱲⱲⱲ

* med redkejšimi črkami so poleg venetskih in retijskih črk tudi nekatere etruščanske, frigijske in armoriške črke.

* *Among the rare characters are besides Venetic and Rhaetien characters also some Etruscan, Phrygian and Armorican ones.*

Še več slikovnega gradiva je na spletu: <http://members.tripod.com/adolfozavaroni/> [14]. Nekaj podatkov in slik napisov ima tudi R. Lunz [15-17].

Obravnavanje predpostavljeno nerazumljivega besedila mora potekati postopno tako, da se po posameznih značilnostih določi prepoznane skupine črk: 1, 2, 3, 4, 5 in več črk, ki omogočajo določitev njegovega pomena. Znane besede, ki predstavljajo samostalnike, glagole, pridevnike, imena, zaimke, vzklike in druge besedne oblike, omogočajo začetno delitev zveznega besedila, ki se z dopolnjevanjem znanja in izkušenj iz drugih napisov stalno dopolnjuje. Tako postajajo zvezna besedila čedalje bolj smotrno razdeljena na posamezne besede, njihovi prevodi pa čedalje bolj razumljivi in zanesljivi.

Navedeni so običajni znaki, včasih pa se uporabljajo tudi drugi znaki z različnimi pomeni, ki pa so povečini dobro določeni v navedeni literaturi. Prav retijski znaki so mnogoštevilni in so mnogokrat težko čitljivi, kar otežuje pravilno prečrkovanje, ki se najbolje potrdi šele z dobrim razumevanjem napisanega besedila.

Upoštevana so pravilna prečrkovanja in ne napačna prečrkovanja strokovnjakov, ki po nepotrebnem uporabljajo grške črke namesto latinice za glasove, ki naj jih v latinici ne bi bilo. To ni opravičljivo, saj bi morali uporabiti ustrezne simbole, ki podajajo mnogo boljši izbor glasov kot grščina, podobno kot simbol \mathcal{S} za črko Š.

Pravilnejše prečrkovanje: $\varphi = B$ $\mathcal{G} = T$ $\chi = G$

Za razumevanje prebranega besedila so najpomembnejše daljše in razumljive besede, pomembne pa so tudi krajše številne besede, saj omogočajo ustrezno delitev zveznega besedila in razumevanje celotnega besedila. Nerazumljive besede, ali natančneje, nerazumljive skupine črk so v prevodih označene z vprašaji.

Za razumevanje prebranega besedila so pomembne vse prepoznane in razumljive besede, pa tudi mnoge okrajšave. Razumljivo je, da so bile okrajšave bistveno pogostejše,

Delitev zveznega besedila in prevodi

Tabela 4. Skupine večkrat ponavljajočih se črk, ki predstavljajo besede

Besede	Razumljivost	Številčnost	Ocena
daljše	razumljive	številne	odlično
	razumljive	manj številne	prav dobro
krajše	razumljive	številne	prav dobro
	razumljive	manj številne	dobro
	slabše razumljive		zadostno
	nerazumljive		nezadostno

Tabela 5. Zanesljivost razumljivih besed

Razumljive besede	Ocena
imena znanih božanstev	zanesljivo
besede znanih pomenov	zanesljivo
vzkliki znanih pomenov	zanesljivo
okrajšave znanih pomenov	manj zanesljivo

kot pa so danes, in to tako zaradi omejenega prostora kot tudi zaradi bistveno težjega zapisovanja v kamen ali kost, keramiko ali kovino.

Okrajšave

Okrajšave so zelo pogoste in nam lahko kažejo tudi takratno govorno besedo, ki je tako kot tudi danes praviloma odstopala od pravopisne besede. Večkrat so izpuščene manj pomembne črke, ki jih tudi danes v pogovornem jeziku ne izgovarjamo, čeprav bi jih morali po pravopisu izgovarjati in tudi zapisati. Okrajšave so lahko delne ali pa skoraj popolne, saj največkrat opazimo le prvi del besede, včasih pa je okrajšava tako korenita, da zajema le prvo črko. Mnoge prave okrajšave so razvidne iz neizgovorljivih soglasniških skupin, ki praviloma predstavljajo čiste okrajšave, kjer vsaka črka pomeni posamezno besedo.

Premeti

značilni premeti:	kes - sek	ria - rai	svi = vsi
manj značilni premeti:	risna - risan	zinake - zanka	

Delitev praviloma zveznega besedila

- delitev pri znanih besedah,
- delitev pri znanih in pogostih okrajšavah,
- delitev pri neizgovorljivih soglasniških skupinah.

Delitev zvezno pisanega besedila je pri znanih daljših besedah ustrezna in zelo zanesljiva, medtem ko je delitev pri znanih krajših besedah praviloma le zanesljiva. Pri okrajšavah je možno upoštevati delitev kot pravilno le z dobrim razumevanjem celotnega smiselno prebranega dela napisa ali celotnega besedila.

Smer branja je praviloma podana s smerjo črk in je praviloma od desne proti levi

- običajna smer branja,
- nasprotna smer branja,
- obe smeri branja.

Pri težavnih zapisih v kamen, kost in kovino so tudi takratni ljudje prej določili, kaj hočejo zapisati, in pri tem vsaj včasih upoštevali tudi obratno smer branja, ki je prikazala njihovo duhovitost ali pa poseben namen. Večkrat gre tudi za prikrit namen, saj tudi takrat znanje pisanja in branja ni bilo vsakomur dostopno. Taki ugotovljeni zapisi so prevedeni tudi v obratni smeri. Že po naravi je možnost obojestranskega branja večja pri krajših napisih, kar znižuje njihovo verjetnost, vendar bi bila opustitev teh možnosti oporečna.

Variante

- variantne vsebine,
- variantne delne vsebine.

Variantne vsebine celotnih napisov so vedno možne, vendar se praviloma pojavljajo le pri zelo kratkih napisih z okrajšavami, ki so zato lahko tudi večpomenski in je njihov pravi pomen le težko nedvoumno določljiv. Zelo kratki napisi zato niso upoštevani ali pa so označene možne variante, saj večje število možnih bralnih inačic ne omogoča trdno

ugotovljenega pomena napisov. Delne variantne vsebine, ki praviloma le malo ali skoraj ne spreminjajo pomena prebranega besedila, pa so prisotne in so v prevodih praviloma tudi prikazane.

Večina retijskih napisov je, za razliko od venetskih napisov, ki so predvsem verske vsebine, prav iz vsakdanjega življenja.

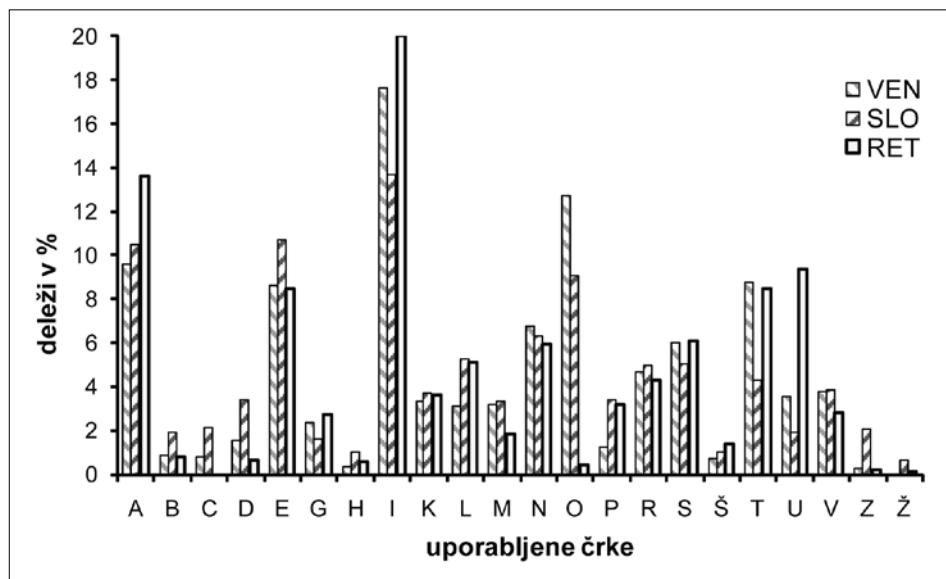
Prečrkovanja

V Katalogu napisov in besed so prikazane ocene verjetnosti prečrkovanja glede na število prepoznanih in nepreznanih črk ter glede na število znanih in v prevodu uporabljenih črk. Kjer so bile na voljo slike napisov, je prečrkovanje dodatno preverjeno, napis pa zapisan tudi v originalni stilizirani pisavi.

Ker so bile v članku "Nabor venetskih napisov, delitev, prevod in slovar" [12] opravljene številne primerjave, so v tabeli 6 in grafu 1 podane le primerjave med slovenskimi besedili [21] in venetskimi ter retijskimi napisi. Upoštewane so le črke, ki so jih venetski in retijski napisi ločevali, zato so pri slovenskih tekstih prenešene črke: F v V, Č v C, J v I, Q v K; X, Y in W pa so izpuščene.

Tabela 6: Število in delež venetskih, slovenskih in retijskih črk.

	VEN	SLO	RET	VEN-%	SLO-%	RET-%
A	683	1493837	311	9,62	10,47	13,57
B	60	276435	18	0,84	1,94	0,79
C	59	305904	0	0,83	2,14	0
D	108	483354	15	1,52	3,39	0,65
E	615	1527308	195	8,66	10,71	8,51
G	168	233506	63	2,37	1,64	2,75
H	26	149351	13	0,37	1,05	0,57
I	1252	1957704	458	17,63	13,72	19,99
K	239	528805	83	3,37	3,71	3,62
L	222	750912	118	3,13	5,26	5,15
M	225	471258	42	3,17	3,30	1,83
N	478	902321	136	6,73	6,32	5,94
O	902	1296470	11	12,70	9,09	0,48
P	89	481082	74	1,25	3,37	3,23
R	332	714355	98	4,67	5,01	4,28
S	429	720715	140	6,04	5,05	6,11
Š	49	142079	32	0,69	1,00	1,40
T	624	617265	195	8,79	4,33	8,51
U	254	268212	215	3,58	1,88	9,38
V	267	554206	65	3,76	3,88	2,84
Z	20	299833	5	0,28	2,10	0,22
Ž	1	92173	4	0,01	0,65	0,17
SKUPAJ	7102	14267085	2291	100,00	100,00	100,00

Graf 1: Deleži črk venetskih, slovenskih in retijskih napisov.

Iz grafa so lepo vidne izravnave med venetskimi in retijskimi napisi med G in H; med B, C, D in T; med S in Z.

Pri samoglasnikih so razlike zelo velike: opazna je izravnava med retijskimi črkami O in U in delno L, ter dopolnilne izravnave med A in I.

Tako venetski kot retijski napisi se glede števila posameznih črk kar dobro ujemajo s slovenskimi besedili.

Prevodi

V Katalogu napisov in besed so prikazane ocene verjetnosti prebranih napisov glede na znani pomen predvsem daljših in pogostejših besed, in besed, ki se pojavljajo v venetskih napisih, ter glede smiselnega prevoda celotnega napisa.

Upoštevana so do sedaj znana razumevanja napisov v navedeni literaturi in sicer:

MA-1, MA-2, MA-5, MA-8, MA-9, MA-10, MA-11, MA-13, MA-16, MA-18, MA-19 . . .	[7]
VR-5.	[8]
ST-1, ST-2, ST-3, ST-4, ST-5 in ST-6.	[9]
VR-3.	[10]

Navedene pogoste in zelo pogoste besede omogočajo ustrezno delitev zveznega besedila in njegovo razumevanje. Delitev zveznega besedila je sicer razvidna, vendar je pogosto možna v variantah, zato je navedeni spisek v pomoč predvsem pri ugotavljanju zanesljivosti posamezne delitve. V spisku niso upoštewane posamezne črke, ki sicer predstavljajo dokaj veliko množico dovolj zanesljivih pomenov, vendar se pri njih pogosto izraža večpomenskost.

Tabela 7. Pogoste značilne in vsaj dvočrkovne besede

zapisane besede	prevod	skupaj
ai, aia, aiu, iai, na, nina, ležati	ajati, ležati	27
an, anu, en, in, ian iun	en, in	18
ata, ati, ate, atanu, atu, atta, pa	ata	13
au, auv, iui, iui, ui, uiu	joj	12
ave, avi, auil, iave, iavi, iavile	javi	12
bel, beli	bel, belo	3
esi, iesi, si	si	22
ga, ge,gu	ga	13
guuni, uen, un, ve, ven, vn	ven	6
he, ke, kue, kve, tam, tia	ke, tam, tja	14
hua, ka, kua, kuaj	kaj, kar	7
ie, iie, ii	je	24
is, ist, isti	isti	10
idii, idie, iti, itu, oša, ša, šo, šu	šel	18
iu, iv, žiei, žiiu	živ, živi	7
ki	ki	5
la, le, li, neli	le	25
lai, lea, lei, vis, viš	glej, vidiš	10
na	na	5
nat, natari, not, nt, nu	notri	6
ne, ni, nit	ne, ni	12
nua, nuale	nov, nova	11
nuale	ničen	5
pi, pianu, pie, pieiis, pii, pila, pit, piti, pitie, pitiei, piva, pupi	pij, pitje, pijan	17
rai, rei, ria, rie, riu	raj	9
ris, risa, risna	ris, risati	10
si, se, su	si, se, so	30
sia, siale, sii	sije	5
sau, svi, use, ves, vsi	ves, vse	7
ta, tai	ta	7
ti, ti, tii	ti, to	37
ta, tam tia, tu, tuk, tuki	tu, tja, tam	29
uka, uku	oko	4
um, ume, umel, umene, umenega, umeti, umni	um, umeti	7
nadin, up, upi, upe	upaj	6
velganu, veli	veliko	2

Prikaz in utemeljitev pomena posameznih pogostih besed

Imena možnih božanstev: Reitu in Ritia ter Perun

Božanstvo Reita se največkrat pojavlja v venetskih napisih, kjer so jo častili kot luno in primerno posmrtno bivališče, zato je upravičeno upoštevati božanstvo s takim imenom tudi v retijskih napisih, pa čeprav se pojavlja le v dveh napisih kot Ritia in Reitu, skupno trikrat.

Možno božanstvo Perun se pojavi le enkrat in ga je možno brati tudi z drugačno delitvijo zveznega teksta in drugačnim pomenom: PERUN IES ali PERU NIES, zato nisem upošteval možnosti takega imena božanstva, saj tudi vsebina napisa tega neposredno ne nakazuje.

V primerjavi z venetskimi napisi je število božanstev zanemarljivo, kar kažejo tudi vsebine napisov, ki so v mnogo večjem številu namenjene prav vsakodnevni uporabi. Zato so manj usmerjene v onostranstvo, razen napisov ob smrti in pokopu pokojnikov.

V 383 prebranih venetskih napisih se imena božanstev pojavljajo 84 krat, v 216 prebranih retijskih napisih pa le trikrat, torej kar $216/383 \times 84/3 = 16$ -krat manj.

Besede, ki izražajo verovanje

Besede ki izražajo verovanje, se v venetskih napisih pojavljajo 146-krat, v retijskih napisih pa se pojavljajo besede: **rai**, **ria**, **rie** in **rio**, s pomenom raj le 9-krat; beseda: **viliske**, s pomenom vila, se pojavlja le 1-krat, kar je $216/383 \times 146/9 = 9$ -krat manj.

Besede, ki izražajo željo po ugodnem posmrtnem bivališču

Besede ki izražajo željo po ugodnem posmrtnem bivališču, se v venetskih napisih pojavljajo 140-krat, v retijskih napisih pa se pojavljajo besede: **ai**, **aia**, **aiu**, **iai**, **na**, **nina** in **ležati**, s pomenom ležati, počivati. Besede ki izražajo željo ljudi po ugodnem posmrtnem bivališču za pokojnika, se pojavljajo skupno 27-krat, kar je $216/383 \times 140/27 = 3$ -krat manj.

Besede, ki izražajo žalost po pokojniku ali žalost nad njegovo usodo

Besede ki izražajo žalost po pokojniku ali žalost nad njegovo usodo, se v venetskih napisih pojavljajo 107-krat, v retijskih napisih pa se pojavljajo besede: **au**, **auv**, **iiui**, **iu**, **ui** in **uiu**, s pomenom joj le 12-krat, kar je $216/383 \times 107/12 = 5$ -krat manj.

Besede, ki izražajo sorodstvena razmerja

Besede, ki izražajo sorodstvena razmerja, se v venetskih napisih pojavljajo 41-krat, v retijskih napisih pa se pojavljajo besede: **ata**, **ati**, **ate**, **atanu**, **atu**, **atta** in **pa**, s pomenom ata, se pojavljajo 13-krat; besede: **mati** in **matina**, s pomenom mati se pojavijo 2-krat; **baka** s pomenom babica se pojavi 1-krat; besedi: **sina** in **sinu**, s pomenom sin se pojavita 2-krat; beseda: **tet** s pomenom teta 1 krat. Skupno se pojavljajo izrazi za sorodnike 19-krat, kar je $216/383 \times 41/19 = 1,2$ -krat manj.

Besede, ki izražajo dar, darovanje, darovalca in osebo za katero se daruje

Besede, ki izražajo dar in darovanje, se v venetskih napisih pojavljajo 85-krat. V retijskih napisih se pojavljajo besede: **dal**, **dalii**, **dau** in **daua** 6-krat, s pomenom darovanja pa le 2-krat, kar je $216/383 \times 85/3 = 23$ -krat manj.

Besede, ki izražajo urok, čarovnijo in čarovnika

Besede, ki izražajo urok, čarovnijo ali čarovnika, se v venetskih napisih pojavljajo 51-krat, v retijskih napisih pa se pojavita le besedi **mag** in **rseššaruš**, s pomenom čarovnik in razčaran, kar je $216/383 \times 51/2 = 14$ -krat manj.

Besede, ki izražajo željo, da pokojni ostane mlad ali enak

Besede, ki izražajo željo, da pokojni ostane mlad ali enak, se v venetskih napisih pojavljajo 82-krat, v retijskih napisih pa se pojavljajo besede: **iar** s pomenom mlad 3-krat; besede: **is, ist, isti**, s pomenom isti pa se pojavljajo 9-krat, torej skupno 12-krat; vendar se na pokojnika nanašajo le-9 krat, kar je $216/383 \cdot 82/9 = 5$ -krat manj.

Besede, ki izražajo smrt, ogenj, grob in pokop

Besede ki izražajo smrt, ogenj, grob in pokop, se v venetskih napisih pojavljajo 69-krat, v retijskih napisih pa se pojavljajo besede: **gi, gina, ginu, murir, ru, ruta** in **u**, s pomenom ginevanje, smrt in umrl, ki se pojavljajo 7-krat; besedi: **g** in **kut**, s pomenom grob se pojavita 2-krat; besede **šgan, tinia** in **gari**, s pomenom ogenj pa se pojavijo 3-krat, torej skupno 12-krat, kar je $216/383 \cdot 69/12 = 3$ -krat manj.

Edino področje kjer se venetski in retijski izrazi dobro pokrivajo, so sorodstveni izrazi, kjer se stikajo tako posvetna kot posmrtna besedila.

Besede, ki imajo povsem posvetni pomen

V retijskih napisih so pogoste besede, ki imajo jasen in povsem posvetni pomen:

pi, pianu, pieiis, pii, pit, piti, pitie, pitiei, piv in **pupi** s pomenom pij, pitje in pijan se pojavijo 17-krat, v venetskih pa le 6-krat ali $383/216 \cdot 17/6 = 5$ -krat več.

ave, avi, auil, iave, iavi in **iavile** s pomenom javi se pojavijo 12-krat, v venetskih pa le dvakrat.

um, ume, umel, umene, umenega, umeti in **umni** s pomeni um in umeti se pojavijo 7-krat, v venetskih pa enkrat.

iu, iv, ivi, žiei in **žiiu** s pomenon živ in živi se pojavijo 7-krat, v venetskih pa le 2-krat.

Tudi ta pregled kaže, da je vsebina retijskih napisov pretežno iz vsakdanjega življenja, zato nam odkrivajo ali dodatno opisujejo mnoge tedanje običaje in načine dela, lova in življenja.

Primerjava venetskih, slovenskih in retijskih besedil

Primerjava venetskih, slovenskih in retijskih besedil je podana v grafu 2 in tabeli 8.

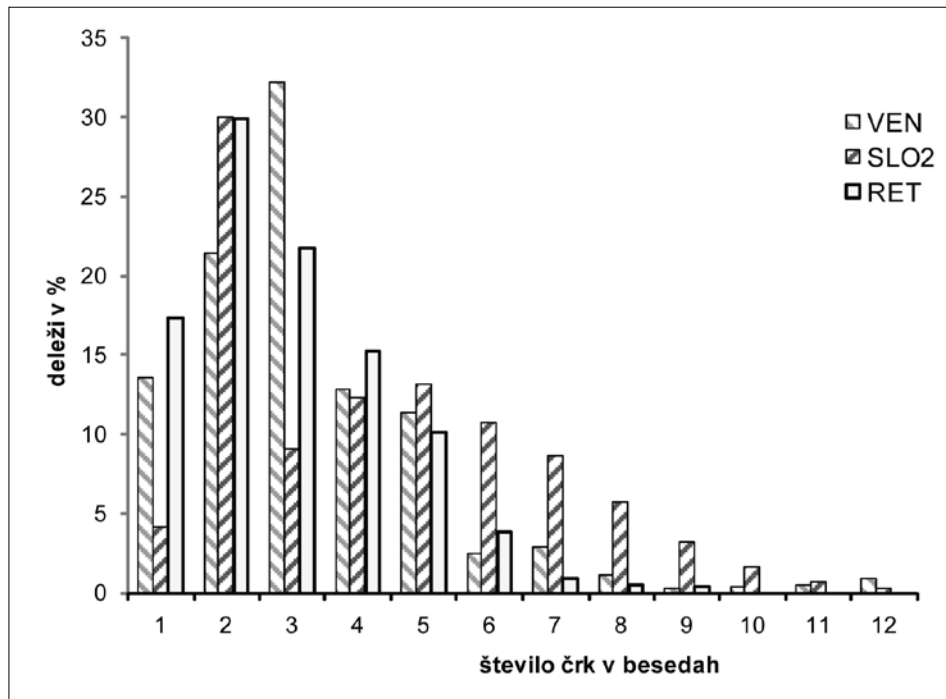
Iz grafa je razvidno odstopanje od slovenskih besedil:

- Bistveno odstopanje retijskih napisov je pri eno in tri, ter delno pri štiri črkovnih besedah, kar se izravnava pri 6 do 10 črkovnih besedah.
- Pri venetskih besedilih izstopajo eno in zlasti tri črkovne besede, predvsem zaradi besed žalovanja, ki jih je v retijskih napisih bistveno manj.
- Pri slovenskih besedilih izstopajo dvočrkovne besede in to zato, ker se v knjižnem jeziku tako pišejo, v dialektih pa praviloma izgovorimo le eno črko, zato gre v bistvu za potvarjanje govornega jezika.

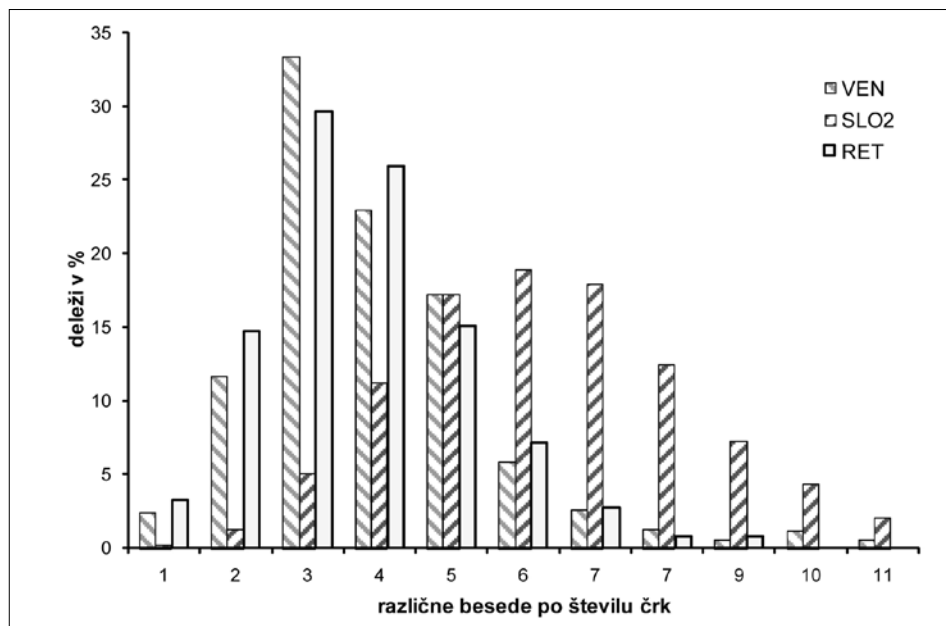
Primerjava porazdelitev različnih besed

V navedenih datotekah so besede, ki se pojavljajo večkrat, zato je ustrezna tudi primerjava z upoštevanjem različnih besed tako, da se enake besede upoštevajo le enkrat. Ta primerjava je podana v tabeli 8 in v grafu 3.

Graf 2. Primerjava venetskih, slovenskih in retijskih besedil

Graf 3. Primerjava različnih venetskih, slovenskih in retijskih besed

Iz grafa 3 je razvidno:

- Porazdelitev različnih venetskih in retijskih besed je zelo podobna. Manjša razlika je le med dvo in tro črkovnimi besedami.
- Bistvena pa je razlika med različnimi venetskimi in retijskimi ter slovenskimi besedami, saj zaradi narave kratkih napisov prevladujejo tudi kratke besede, še zlasti vzkliki in okrajšave, kot je že navedeno v splošnem komentarju.

Podatki za Graf 2 in Graf 3 so podani v tabeli 8.

Porazdelitev dolžin povedi po številu besed

Tudi tu je opazna razlika pri zelo kratkih napisih, kar je razumljivo, saj je težko primerjati običajno pisano besedo s skromnimi nagrobnimi napismi; zlasti je velika razlika pri retijskih napisih, ki imajo veliko število zelo kratkih, celo enobesednih napisov.

Pri napisih od 5 do 9 besed je ujemanje boljše, opazno pa je večje odstopanje pri srednje dolgih, zlasti pri retijskih napisih, saj manjkajo srednje dolgi napisi.

Pri daljših povedih pa razumljivo ni niti venetskih niti retijskih napisov

Podatki za Graf 4 so podani tudi v tabeli 9.

Graf 4. Dolžine povedi venetskih, retijskih in slovenskih besedil po številu besed

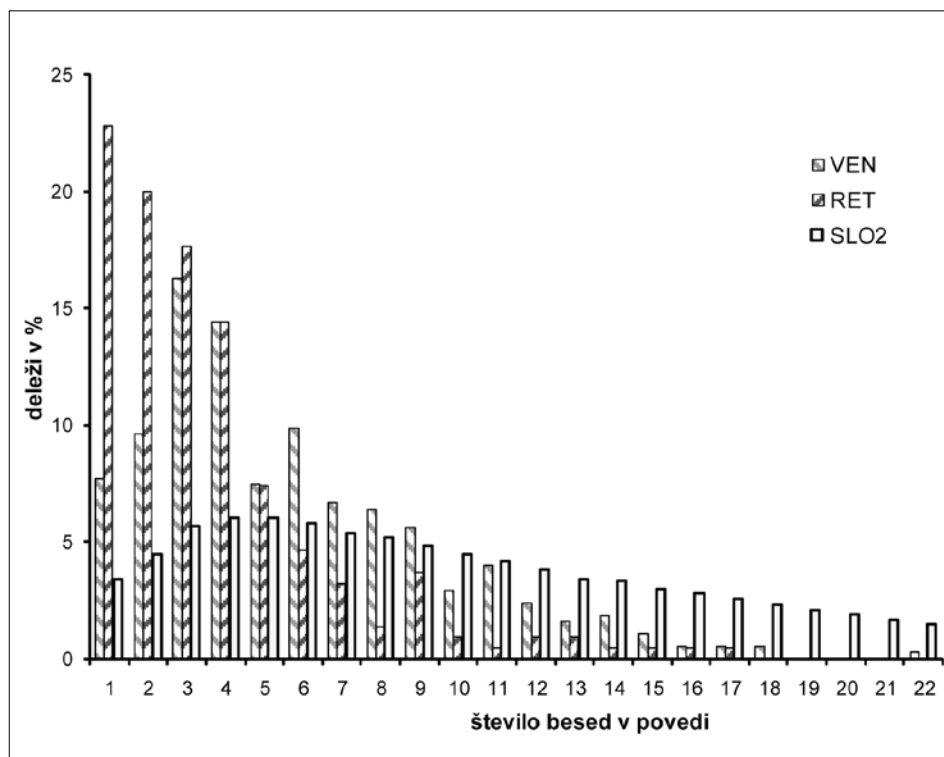

Tabela 8. Porazdelitev po številu črk vseh in različnih venetskih, slovenskih in retijskih besed.

Vseh besed						Različnih besed				
Št. črk.	štev. V	štev. R	Delež V	Delež R	delež S2	štev. V	štev. R	delež V	delež R	Delež S2
1	292	135	13,63	17,33	4,10	19	17	2,41	3,29	0,2
2	459	233	21,42	29,91	30	92	76	11,68	14,70	1,26
3	690	169	32,20	21,69	9,05	263	153	33,38	29,59	5,05
4	275	119	12,83	15,28	12,35	181	134	22,97	25,92	11,20
5	244	79	11,39	10,14	13,20	136	78	17,26	15,09	17,18
6	52	30	2,43	3,85	10,80	46	37	5,84	7,16	18,88
7	62	7	2,89	0,90	8,70	20	14	2,54	2,71	17,95
8	23	4	1,07	0,51	5,70	10	4	1,27	0,77	12,47
9	6	3	0,28	0,39	3,25	4	4	0,51	0,77	7,25
10	9	0	0,42	0,00	1,60	9	0	1,14	0	4,30
11	11	0	0,51	0,00	0,70	4	0	0,51	0	2,06
12	20	0	0,93	0,00	0,30	4	0	0,51	0	1
Vse	2143	779	100	100	100	788	517	100	100	100

Tabela 9. Dolžine povedi venetskih, retijskih in slovenskih besedil po številu besed

št. besed	Število povedi		Deleži povedi		
	VEN	RET	VEN	RET	SLO 2
1	29	49	7,75	22,79	3,40
2	36	43	9,63	20,00	4,48
3	61	38	16,31	17,67	5,68
4	54	31	14,44	14,42	6,07
5	28	16	7,49	7,44	6,03
6	37	10	9,89	4,65	5,81
7	25	7	6,68	3,26	5,38
8	24	3	6,42	1,40	5,18
9	21	8	5,61	3,72	4,82
10	11	2	2,94	0,93	4,46
11	15	1	4,01	0,47	4,17
12	9	2	2,41	0,93	3,80
13	6	2	1,60	0,93	3,42
14	7	1	1,87	0,47	3,33
15	4	1	1,07	0,47	3,02
16	2	1	0,53	0,47	2,79
17	2	0	0,53	0,00	2,57
18	2	0	0,53	0,00	2,32
19	0	0	0,00	0,00	2,07
20	0	0	0,00	0,00	1,91
21	0	0	0,00	0,00	1,67
22	1	0	0,27	0,27	1,49
Vse	374	208	100	100	100

Verjetnosti prečkovanj in prevodov

Verjetnosti prečkovanja črk in napisov ter branja besed in napisov so za vsak napis posebej podane v Katalogu napisov in prevodov. Ocene so podane na podlagi postavljenih kriterijev. Zbir verjetnosti pa statistično uvršča napise glede prečkovanj in branj po kriterijih, podanih v delovnih hipotezah.

Kriteriji ocenjevanja in verjetnosti prečkovanj

Kriteriji ocenjevanja in verjetnosti prečkovanj so podani v tabeli 10.

Odlično in prav dobro oceno prečkovanja je dobilo skoraj 83% prečkovanih napisov, verjetnost prečkovanj besed se povečuje in presega 89%, verjetnost prečkovanj črk pa je višje od 90%, saj so predvsem daljši napisi tudi bolj berljivi.

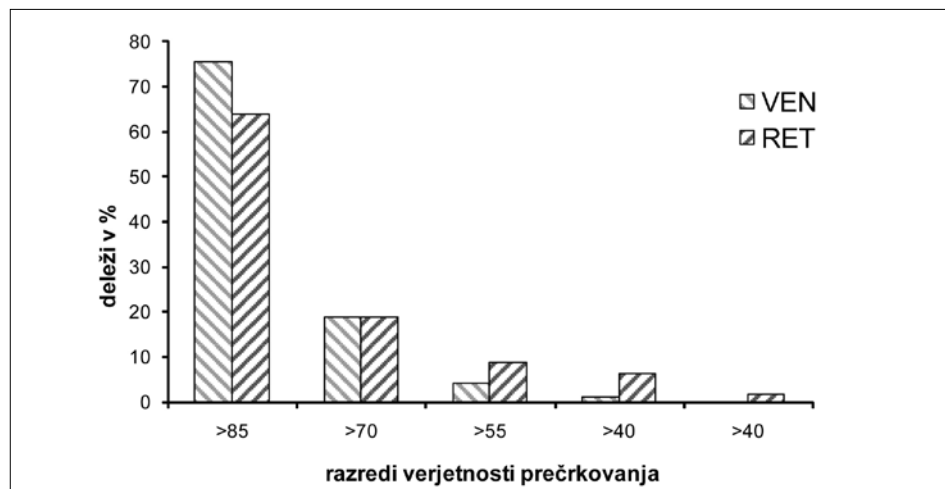
Primerjava verjetnosti prečkovanj venetskih in retijskih napisov je podana tudi na grafu 5.

Graf kaže nekoliko slabšo berljivost retijskih napisov.

Tabela 10. Kriteriji ocenjevanja in verjetnosti prečkovanj za napise, besede in črke:

Ocena	kriterij	napisi		besede		črke	
		štev.	delež (%)	štev.	delež (%)	štev.	delež (%)
odlično	> 85	138	63,89	525	67,48	1569	68,91
prav dobro	> 70	41	18,98	169	21,72	484	21,26
dobro	> 55	19	8,80	54	6,94	141	6,19
zadostno	> 40	14	6,48	26	3,34	72	3,16
nezadostno	< 40	4	1,85	4	0,51	11	0,48
SKUPAJ		216	100	778	100	2277	100

Graf 5. Primerjava verjetnosti prečkovanj venetskih in retijskih napisov

Kriteriji ocenjevanja in verjetnosti prevodov

Kriteriji ocenjevanja in verjetnosti prevodov so podani v tabeli 11.

Odlično in prav dobro oceno prevodov je dobilo skoraj 57% prevedenih napisov, verjetnost prevedenih besed se povečuje na 58%, verjetnost črk pa na več kot 63%, saj so predvsem daljši napisi lažje berljivi in zato tudi lažje prevedljivi.

Primerjava verjetnosti prevodov venetskih in retijskih napisov je podana na grafu 6.

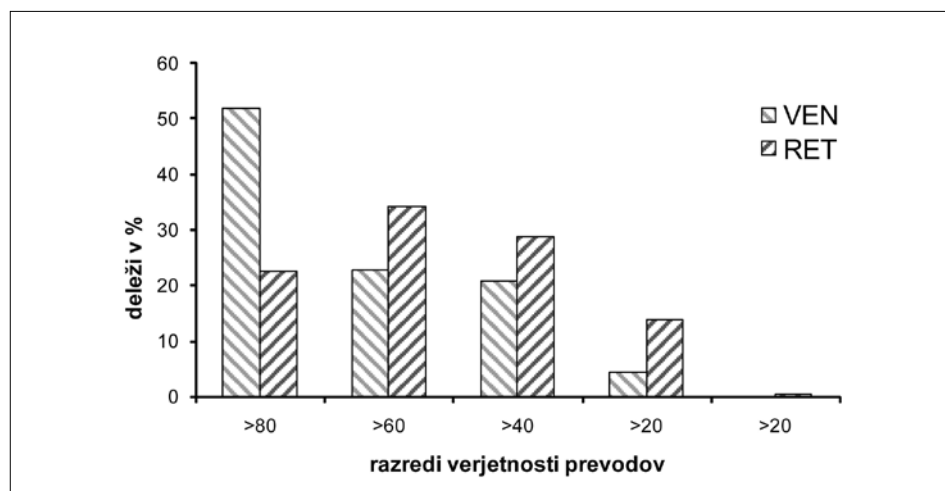
Primerjava prevodov kaže še večje odstopanje in manjšo zanesljivost retijskih prevodov, kar je razumljivo, saj ni tako močnih pomenskih in vsebinskih povezav kot pri venetskih napisih, ki so bolj verskega značaja.

Rezultati prečrkovanj in prevajanj so ustrezni in potrjujejo uspešno zaključeno delo. Pri obravnavi starih zapisov ni možno vedno ugotoviti dejanske vsebine, zato sta pri vsakem napisu ocenjena tako verjetnost pravilnega prečrkovanja kot prevajanja. Vedno so možne še izboljšave, ki se bodo pojavile z novimi, doslej še neznanimi besedili in s še izboljšanim razumevanjem že znanih, še ne prebranih ali tudi že prebranih retijskih napisov.

Tabela 11. Kriteriji ocenjevanja in verjetnosti prevodov za napise, besede in črke

Ocena	kriterij (%)	napisi števil.	delež (%)	besede števil.	delež (%)	črke števil.	delež (%)
odlično	> 80	49	22,69	144	18,51	483,00	21,21
prav dobro	> 60	74	34,26	314	40,36	955,00	41,94
dobro	> 40	62	28,70	247	31,75	689,00	30,26
zadostno	> 20	30	13,89	71	9,13	142,00	6,24
nezadostno	< 20	1	0,46	2	0,26	8,00	0,35
SKUPAJ		216	100	778	100	2277	100

Graf 6. Primerjava verjetnosti prečrkovanj venetskih in retijskih napisov

Katalog napisov, besed in prevodov

Na podlagi imen božanstev in pogostih besed ter nezdržljivih soglasniških skupin je bilo zvezno besedilo ustrezno deljeno na posamezne besede z znanim pomenom. To je omogočilo prevode napisov v sedanjem slovenskem in angleškem jeziku. Prevodi so oblikovani tako, da se kar najbolj prilegajo originalnemu zapisu, to je, da je besedni red prevoda tak, kot je besedni red v napisu, zato ne zvene sodobno, vendar pa tako bolje kažejo na jezik tedanjega časa. Nепреvedeni so kratki in zelo poškodovani zapisi, kjer ni moč z zadostno zanesljivostjo ugotoviti njihove vsebine. Pri prebranih napisih so podane verjetnosti prečrkovanja in branja, pri krajših napisih pa je poleg majhne verjetnosti podano tudi opozorilo o še več možnih variantah. Vsa besedila so označena z običajnimi oznakami in so zbrana v posebni prilogi »Katalog napisov, besed in prevodov«.

Retijski besednjak

Na podlagi razumljenih in prevedenih napisov je sestavljen tudi retijski besednjak, ki obsega 700 besed, ki izvirajo iz znanih retijskih napisov. Tudi besednjak dopušča različice, saj ni možno vedno upoštevati prav določene vsebine pri tako različnem zapisovanju, kot je razvidna iz zapisa pogostejših in znanih retijskih besed. Besednjak zajema besede, zapisane v originalnem prečrkovanju, njihov pomen v slovenskem jeziku s kratko razlago, pomen v angleškem jeziku, navedbo, v katerem zapisu je dana beseda, po potrebi pa še dodatna pojasnila. Besede, berljive v obratni smeri, so označene s poševnimi črkami. Besednjak je pripravljen v posebni prilogi »Retijski besednjak«.

Zaključek

Retijskih napisov do sedaj niso razumeli [13-19]. Tukajšnja postopna obdelava celotnega obsega znanih retijskih napisov, opisana v delovnih hipotezah, je omogočila dovolj dobro delitev zveznega besedila in razumevanje prebranih besedil. Mestoma so možna tudi drugačna branja, ki lahko delno spremenijo del prevedenega besedila, celoten pomen pa običajno spremenijo le pri zelo kratkih ali z okrajšavami izraženih napisih. Celotni izbor prebranih zveznih napisov je zato razumno razdeljen in preveden v slovenski in angleški jezik tako, da omogoča nadaljnje poglobljanje v posamezna besedila. Prvič je narejen tudi Retijski besednjak, ki obsega vse besede v navedenih besedilih in navaja napise, kjer so te besede. Besednjak omogoča dobro razumevanje že navedenih besedil in ustrezno branje novo odkritih besedil v istem ali podobnem jeziku. Nепреvedeni so le zelo kratki in zelo poškodovani ali nepopolni zapisi, saj ni moč z zadostno zanesljivostjo ugotoviti njihove vsebine. Verjetnosti prečrkovanja retijskih napisov so nekoliko slabše od venetskih, precej slabše pa so verjetnosti prevodov, saj so retijski napisi črkovno in vsebinsko bolj raznovrstni in v nasprotju s pretežno versko usmerjenimi venetskimi, opisujejo bolj vsakdanje vsebine. Skoraj 83% napisov dosega odlično in prav dobro prečrkovanje in skoraj 57% napisov dosega odlične in prav dobre prevode, kar omogoča zanesljive rezultate in uspešno zaključeno delo prečrkovanja, branja, prevajanja in besednjaka.

Veneti, Etruščani, Wendi, Reti in drugi naši jezikovni predniki, ki so naseljevali večji del Srednje Evrope, so s svojo pisno, gradbeno, religiozno, kmetijsko in tehnično kulturo nedvomno bistveno pripomogli k vsestranskemu razvoju antične kulture, ki je gradila predvsem na njihovi osnovi. Naši jezikovni predniki pa so delno tudi naši krvni predniki, saj so v celoti ovržene teorije o masovnem preseljevanju narodov. Prav tako so ovržene tudi teorije o naselitvi zahodnih Slovanov na sedanja in še zahodnejša ozemlja v osrednji Evropi v 6. stoletju. Tudi ta jezikovna študija potrjuje že do sedaj znana dejstva, da so starejši etruščanski in vsi venetski in retijski napisi berljivi in razumljivi na slovanskih osnovah. Zanimivo je, da za razumevanje teh prastarih napisov ustreza sedanja slovenščina in zato ni bilo potrebno iskati izrazov v praslovanščini, kar postavlja sedanje »znanstveno« pojmovanje praslovanščine pod resen vprašaj! Tudi tu se je pokazala slovenščina z upoštevanjem jezikovnega bogastva širšega istrsko – tolminskega območja kot izrazito arhaični jezik in zelo dobro orodje za razumevanje teh prastarih napisov.

Literatura

1. M Alinei, *The paleolithic continuity theory on indo-evropean origins, an introduction*, continuitas.com, Alessandro Peroni, www.continuitas.com/intro.html.
2. M Alinei, *Interdisciplinary and linguistic evidence for Palaeolithic continuity of Indo-European, Uralic and Altaic populations in Eurasia, with an excursus on Slavic ethnogenesis*, Kobarid conference (2003).
3. J Škulj, *Etruscans, Veneti and Slovenians – a genetic perspective*, Zbornik 4. Mednarodne konference, Staroselci v Evropi, Jutro, Ljubljana 2005, str. 20-30.
4. D G Russell, Q D Atkinson, *Language-tree divergence times support the Anatolian theory of Indo-European origin*, Nature 2003, vol 426, str 435-439.
5. J Škulj, *Genetske raziskave in njihov pomen za proučevanje Venetov*, Zbornik Posveta, Praprebivalstvo na tleh srednje Evrope, Jutro, Ljubljana 2003, str. 31-39.
6. M Budja, *Who are the Europeans*, Zbornik 5. mednarodne konference, Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2007, str. 7-26.
7. M Bor, *Retijski napisi*, Etruščani in Veneti, Drugi venetski zbornik, Ivan Tomažič, Wien 1995, 61-70.
8. I Tomažič, G Tomezzoli, *The inscription Pauli no. 39*, Zbornik Mednarodnega posveta, Sledovi Evropske preteklosti, Jutro, Ljubljana 2004, 147-157.
9. P Serafimov, *Steinberg inscription*, Zbornik 4. mednarodne konference Evropski staroselci, Jutro, Ljubljana 2006, 172-180.
10. V Vodopivec, *Primerjava branj Retijskega napisa na meču iz Verone*, Zbornik Mednarodnega posveta, Sledovi Evropske preteklosti, Jutro, Ljubljana 2004, 158-165.
11. V P Nikčević, *Kritika monogenetskega etničkoga i jezičkoga pristupa*, Zbornik Mednarodnega posveta, Sledovi Evropske preteklosti, Jutro, Ljubljana 2004, str. 24-42.
12. V Vodopivec, *Nabor venetskih napisov, delitev, prevod in slovar*, Zbornik 4. mednarodne konference Evropski staroselci, Jutro, Ljubljana 2006, 118-144.
13. S Schumacher, *Die Rätischen Inschriften, Geschichte und heutiger Stand der Forschung*, 2., erweiterte Auflage, Archaeolingua, Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Sonderheft 121, Innsbruck 2004 (ISBN 3-85124-214-9).
14. <http://members.tripod.com/adolfozavaroni/> *elektronska zbirka retijskih napisov z nekaterimi slikami* / computer base of Rhaetian inscriptions with some pictures.

15. R Lunz, *Die archäeoligsches Sammlung des Bozner Stadtmuseums*, Bozner Stadtmuseum, Bozen, **1973**.
16. R Lunz, *Ur – und Früchgeschichte Südtirols, Rätsel und Deutung*, Athesia, Bozen **1973**, str 93, tafel 27.
17. R Lunz, *Archäeologie Sudtirols Ur: Archäologisch-historische Forschungen in Tirol*, R. Lunz, Bruneck **1981**, str. 201-203.
18. E Risch, *Die Räter als sprachliches Problem, Das Räterproblem in geschichtlicher, sprachlicher und archäologischer Sicht*. Schriftenreihe des Rätischen Museums Nr. 28, Chur 1984, str. 676-685.
19. G B Pellegrini, A L Prosdocimi, *La lingua Venetica*, Instituto di glottologia dell universita di Padova, Circolo linguistico Fiorentino, Padova **1967**, str. 398-399.
20. M Silvestri, G Tomezzoli, *Rhaetian Language Database*, S. Schumacher, Die Rätischen Inschriften, **2004**.
21. P Jakopin, *Zgornja meja entropije pri leposlovnih besedilih v Slovenskem jeziku*, Doktorska disertacija, Fakulteta za elektrotehniko, Ljubljana, **1999**, <http://www.ff.uni-lj.si/hp/pj/disertacija/statopis.html>.

Povzetek

Retijski napisi so že dolgo znani in za tiste čase še kar obsežni: Obdelovali so jih že mnogi bolj ali manj usposobljeni avtorji. Predvsem so to priznani venetologi, ki napisov ne razumejo, in slovenetologi, ki nekatere napise razumejo na slovanskih osnovah. Medtem ko v samem prečrkovanju ni bistvenih razlik med venetologi in slovenetologi, pa so bistvene razlike pri razumevanju zapisanih besedil. Italijanski, francoski in nemški venetologi zagovarjajo izvor retijskega izrazja iz kentumske skupine na podlagi grških, latinskih, romanskih in celo germanskih osnov, pri čemer nimajo nobene realne podlage, saj po njihovih lastnih izjavah obravnavanih besedil ne razumejo. Praviloma berejo v napisih samo imena, kar dopušča le skoraj poljubno razlago, saj se z imeni vedno lahko pokrije prav vsaka, tudi povsem neznana besedila. Tako branje lahko obravnavamo le kot možno delovno hipotezo, ki pa je prepričljivo ovržena z razumevanjem retijskih napisov na slovanskih osnovah. Slovenetologi zastopajo satemski in slovanski izvor retijskih napisov ter z dobrim razumevanjem mnogih venetskih, retijskih, wendskih, frigijskih in etruščanskih napisov potrjujejo pravilnost svojih predpostavk.

Retijske napise sem postavil pod iste kriterije tako, da jih je možno primerjati tako po izrazju kot tudi po namenu ali po vsebini napisov. Iz postopne obdelave, podane v delovni hipotezi ter analizah in rezultatih, je razvidno, da so vsi retijski napisi vsaj delno razumljivi v slovanskem izrazju. Na podlagi razumevanja vsebine je bila možna dokaj ustrezna delitev praviloma zveznega besedila, kar je podalo osnovo za pripravo ustreznega besednjaka retijskih besed. Tudi tu se izkaže slovenščina kot izrazito arhaičen jezik in kot izjemno orodje za proučevanje najstarejših slovanskih zapisov, saj ni bilo nobene potrebe po uporabi izrazov v praslovanščini. Obseg napisov je dovolj obsežen in arheološko, jezikovno in časovno dovolj dokumentiran, da omogoča dobljene zaključke. Skoraj 83% napisov dosega odlično in prav dobro prečrkovanje in skoraj 57% napisov dosega odlične in prav dobre prevode, kar omogoča nedvoumne rezultate in uspešno zaključeno delo prečrkovanja, branja, prevajanja in besednjaka. Ti rezultati nedvoumno pričajo o Retijcih kot naših slovanskih in slovenskih jezikovnih prednikih. Ti so po zadnjih dokazih tako arheologije kot genetike in jezikoslovja, poselili tedanje retijsko, sedaj večji del po Germanih in Romanih potujčeno ozemlje, že v stari kameni dobi. Ta najnovejša dognanja najboljše zajema teorija kontinuitete, ki je izdatno podprta z dejstvi in jo imamo upravičeno za zmagovalko med razvojnimi in poselitvenimi teorijami.